

Hónapló

Parászka Boróka

Képzeltésünk vad országai

Képzeteink, fogalom- és ismerethiányaink, rögeszméink foglyai vagyunk. Február folyamán egymást követték az ezzel a kollektív bekerítettséggel és tehetlenséggel szembesítő események.

A tél végére nem hibátlanul, de beindult az oltáskampány Romániában. Másfél hónap alatt majdnem másfél millió embert oltottak be. A lakosság számarányát és a többi európai ország statisztikáit tekintve ez kifejezetten jó eredmény. Működik a kormányzati vakcina regisztrációs internetes platform, a központi telefonos regisztráció és segítségnyújtás, bekapcsolódtak a kampányba a családorvosok is. Nagyvonalú az oltási stratégia: nem csak az egészségügyben dolgozók, az idősek, de a stratégiai iparágakban dolgozók is oltásra jogosultak. Idetartoznak a közszállításban, az élelmiszeriparban és -forgalmazásban dolgozók, a pedagógusok és (micsoda meglepetés) az újságírók is. Pfizer-, Moderna- és AstraZeneca-oltóanyag érkezik az országba, más-más kategóriák más-más oltóanyagot kapnak. Néha késik a vakcina, van úgy, hogy újraprogramálják a várakozókat. De a kommunikáció olajozottan működik, minden információ e-mailben, telefonon, sms-ben elérhető, naprakész.

Az ortodox egyház is megemberelte magát. Éveken át, még a vakcina megjelenése előtt is oltásellenes volt az ortodox papok jelentős része. A koronavírus megjelenése után sem változott ez az attitűd, egészen addig, amíg a költségvetési vitában ki nem derült: az új román kormány csökkenti az egyházak támogatását. A szigorítások miatt történt a fordulat? Vagy az erősödő egyházellenes hangulat miatt változott az ortodox egyház magatartása is, amely együttműködőbb, szabálykövetőbb lett. És végül, legalábbis a Covid esetében, az oltástagadás is visszaszorult. Úgyhogy Romániában sem az állami rendszer működése, sem az egyház nem akadályozza a hatékony átoltást, vélhetőleg ezzel magyarázható a járványügyi idejének sikere. Néhány hónappal vagyunk a választás után, most az új román kormány bizonyítani akar, ez is hozzájárul a fegyelmezett vakcinaellátáshoz.

Mindebből Magyarországra kevés dolog látszik, hallatszik át. Mire a román oltási rendszer beindult, az is terjedni kezdett Magyarországon, hogy az erdélyiek az „anyaországba járnak oltakozni” (oda, ahol az oltáskampány egyáltalán nem folyik olyan erőteljes ütemben, mint Romániában). Ha az elmúlt harminc év viszonyait, kapcsolatait, kijárási stratégiáit vesszük alapul, nem lenne meglepő. De a harminc év viszonyai ezekben a hónapokban válnak végképp idejétmúlttá, érvénytelenné. Megváltozott, megváltozik a két ország pozíciója. Romániában ellenzéki és kormánypárti oldalon egyaránt elfogadták a tényt: az állam működési zavarait orvosolni kell. Viták folynak a hogyanról, a

miértokról, az arányokról, de az alapkérdésről nem. Magyarország saját belpolitikai válságában vergődik, a saját közelmúltjának a foglya. Azok az állam működéséért tett erőfeszítések, amelyek Romániában folynak, Magyarországon nem értelmezhetők, nem érzékelhetők. Valahol még mindig azoktól az erdélyi magyaroktól rettegnek Magyarországon, akik a rendszerváltás előtt alapélelmiszereket csempészték a túlélésért Romániába, akik a rendszerváltás után a két határ között ügyeskedve üzleteltek, hogy túléljék a kilencvenes évek gazdasági zuhanását. Azoktól az erdélyi magyaroktól, akik a magyarországi belpolitikában kötött alkukkal ékelődtek be a magyar közéletbe. A romániai egészségügyi rendszer elől Magyarországra menekülőktől. A Magyarországon nyugdíjat igénylőktől. Egyszóval mindazoktól, akik a hajdan volt, működőképtelen Románia elől Magyarországra mentek. Ma már ez az irány nem menekülő útvonal, hanem csapda. Ha van most esély ellátáshoz, egzisztenciához jutni, vagy azt megtartani, akkor az Románia. Nehéz ezt belátni, elfogadni, a magyar felsőbbrendűségi tudattal nem összeegyeztethető.

Az erdélyiekkel szembeni gyanakvásokat, a stigmákat nehezen viselik el az erdélyiek – annak ellenére, hogy nagyon sok erdélyit is terhel a felelősség. No nem a stigmákért – azok igazolhatatlanok és elfogadhatatlanok, bármilyen mocskos politikai alkuk járultak is hozzá a létrejöttükhöz, elterjedésükhöz. Hanem a magyar–magyar kapcsolatok megromlásáért. Hogyan lehet megszabadulni a stigmáktól? Eljutni a nullpontra, a fehér lapig? A gyanakvások oldásáig? Ez nem csak az erdélyiek, a magyarországiak elemi érdeke is, ha elfogadjuk, hogy ebből a válságból a kiút a magyar társadalom pacifikálása.

76

Valószínűleg a 19. század elejéig vissza lehetne menni, hogy újragomboljuk az erdélyi–magyarországi kapcsolatokat. De legalábbis a trianoni döntésig. Vagy a bécsi döntésig. A történelmi emlékezet azonban, tapasztalható, nemhogy évszázadokra vagy évtizedekre nem nyúlik vissza, de nem működik néhány éves távlatokban sem. És ez riasztó, függetlenül az erdélyi–magyarországi kapcsolatokról. Ez a magyar társadalom állapotának riasztó kórisméje. Saját politikai folyamatait nem látja át, saját politikai identitásaival nincs tisztában. Ezért termelődnek újra a konfliktusai. Diffúz, széteső társadalom, amelyben a vélelmek, a strukturátlanság határozza meg a tehetetlenséget, a sodródás irányát.

Február rendkívül hideg napjaiban meghalt egy erdélyi hajléktalan Budapesten a sok-sok magyarországi hajléktalan között. Bardóczi Csabának hívták, és néhány szélsőjobboldali aktivistán valamint a szintén erdélyi újságíró, Lukács Csabán kívül (aki életéről és haláláról riportot írt) kevesen tudták, hogy ki volt ő. Pedig életútja szorosan összefonódott a rendszerváltás történetével. Bardóczi székelyföldi munkásvezérként indult a forradalom után, radikális RMDSZ-es politikusként vált ismertté a kilencvenes években (ennek a radikalizmusnak akkor, a szövetségben belüli hasadás, a Markó–Tőkés-ellentét kiélesedésének idején sajátos jelentése volt). Aztán belekeveredett egy csúnya és igazolhatatlan, tettelegességig fajuló román–magyar konfliktusba. Letöltendő börtönbüntetést kapott, ez elől menekült Magyarországra. Ahol aztán hányódás várta. Radikális jobboldali csoportok szervezték be. Részt vett a 2006-os tüntetéseken. Majd, miután hatalomra jutott a rezsim, amiért szó szerint ve-

rekedett Budapest utcáin, rabszolgasorra jutott. Vidéki napszámos munkán csicskázatták, amíg bele nem rokkant. És ismét hajléktalanként tengődött az egykori csaták helyszínein. Az egykori székelyudvarhelyi szakszervezeti vezér így halt meg, magára maradva. Ha úgy tetszik, sorsa a magyar szélsőjobboldal elrettentő, leleplező erejű, csúfos története. Vagy kegyetlen szembesítés azzal, hogyan bánik a rezsim a saját fanatikus híveivel. Esetleg történet arról, hova vezetnek azok a nemzeti, politikai mítoszok, szerepek, amelyek elérhetőek és átélhetőek voltak egy vidéki, székely, aktív és cselekedni akaró ember számára.

Ha most tényleg lenne akarát akár a rendszerváltás harminc évének, akár a 2006-tól máig tartó folyamatok megértésére, akkor félretéve minden erdélyizést, az ezekre az évekre vonatkozó előítéletet (dühöt, félelmet, undort, sértettséget stb.), ezekre a radikalizálódott emberekre irányulna az intenzív, korábban nem tapasztalt empatikus figyelem. Nem azért, hogy az elfogadhatatlan cselekményekre, propagandára bármiféle mentséget találjunk. Nem azért, hogy a konfliktusokat elhallgatással fedjük el. Vagy azért, hogy a bukásuk, hányattatásuk, a politikai erodálódás miatt bármiféle elégedettséget érezzünk, vagy ami még rosszabb, jóvátételt lássunk benne. Hanem azért, hogy ennek a sajátosan magyar társadalmi válságnak a törvényszerűségeit megértsük.

Ebben a dichotóm rendszerben, amiben mindannyian vergődünk, az erdélyi pont úgy betölti az „idegen” szerepét, ahogy betölti a roma, a zsidó, a vidéki. Az idegenségérzet, az elidegenítés pedig generálja az összes többi tévképzetet. Az erdélyiekben a (hamis) áldozatiságot, a vélt támadásokra adott válaszok viszont a támadások sorozatait. A (vélt) szövetségek illúzióit. Megsokszorozódó, etnicizált, regionalizált osztálykonfliktusok sorozata. Hol, mikor, kinek lehetne ezt leállítani?

Bardóczi Csaba története eléggé világos válaszokat ad erre. Ha ez az ember megmarad annak, aki a rendszerváltás pillanatában volt: tekintélyes székely szakszervezetisnek, valószínűleg ma boldog, egzisztenciális szempontból biztos helyzetben lévő székelyudvarhelyi nyugdíjas lenne. Nem az ő politikai tévképzetei sodorták le erről a pályáról, hanem az, hogy megszűnt a gyár, ahol dolgozott, megszűnt a munkáslét, amiben elemében volt. Megszűnt a munkásszolidaritási háló, a munkásméltóság. És mit kapott cserébe? Egy politikai szervezetet, amely virágkorában sem tudta megtartani, megfelelő módon képezni a saját politikusait. Amelynek látens és nyilvánvaló belső konfliktusai megannyi sorsot emésztettek fel. Ha az RMDSZ a kilencvenes évek etnikai konfliktusait kezelni tudta volna – magyar közösség, román társadalom –, akkor a centrifugális erő nem dobja ki ezeket az embereket, akik bedőltek az uszításnak, vagy elhitték, hogy bármiféle etnikai békéhez a fizikai erőn át vezet az út. Nem volt ehhez sem egyéni, sem kollektív bölcsesség, stratégia. És miután Bardóczi Erdélyből Magyarországra menekült (a kilencvenes évek végén, amikor már a tényleges menekülésnek nem volt semmiféle indoka), ráállt arra a kényszerpályára, amelyen a magyar proletariátus zöme elvérzett. A magyar szélsőjobb megerősödésének szociológiai okai részben ismertek. Részben elhallgatottak vagy feltáratlanok. Az a kérdés pedig, hogy ezek a folyamatok hogyan fordíthatók vissza, és hogy mit kezdünk a radikalizált

emberekkel, alig merül fel. Pedig ez elodázhatatlan. Már csak azért is, mert sem szimbolikusan, sem konkrétan nem lehet hagyni, hogy ilyen méltatlan körülmények között menjen el egy nemzedék, haljon bele a saját rögeszméibe. És azért sem, mert ezek a folyamatok ugyanígy megismétlődhetnek. Ahogy lezajlottak már többször, hogy csak a legrémesebb időszakot, a nyilasuralmat említsem.

Február végén azonban most csak erre telik. Kis történeteket elszórni. Jelezni, hogy nem mennek az erdélyiek elvenni a magyarok vakcináját. Jelezni, hogy élt egyszer egy székely ember, akiből lehetett volna bárki, de budapesti hajléktalanként halt meg. Az országban, amelytől menedéket várt, a rezsimben, amelyért kész volt bármit megtenni. Jelezni, hogy az országok, amelyekben élünk, s amelyekből számúzzuk az élő, hús-vér embereket, hogy féleleminkkel, szorongásainkkal népesítsük be, csak a képzeletünkben vannak. De ott egyre vadabbul, és valószínűtlenebbül.

Végel László

Hogyan lett Ivo Andrićból Ivo elvtárs?

78

Az utóbbi hetekben azt fontolgattam, hogy mikor olvassam az aznapi híreket: reggel vagy este? Rájöttem, hogy jobb reggel, mert ha este böngészem át őket, akkor megtörténhet, hogy álmatlan éjszakával fizetek. Erről véglegesen megbizonyosodtam, miután Szerbiában újfent bejelentették a maffiózók elleni harc hónapját.

Nincs ebben semmi meglepő, Aleksandar Vučić, a jelenlegi Szerb Haladó Párt elnöke tíz évvel ezelőtt úgy került hatalomra, hogy bejelentette: leszámol a maffiózó oligarchákkal. Meg is nevezte, kiről van szó: az abban az időben Szerbia leggazdagabb emberének számító Mišković nevét emlegette. A tévé közvetítette az üzletember látványos letartóztatását, a lakosság kárörvendően üdvözölte a hírt, egy ideig börtönben ült, a sajtóbeszámolók szerint egy cellában Kasza Józseffel, a VMSZ egykori elnökével, akinek elmagyarázta az üzleti élet „titkait”, többek között azt is, hogy a jövőben almatermeléssel kell foglalkozni, mert az orosz piac számít a szerb almára.

Rövid idő múltán Kaszát felmentették, úgyhogy megszakadt a szerb–magyar üzleti kapcsolat, Vučić elnöknek immár esze ágába sem jut, hogy a VMSZ elnökét vizsgálati fogságba küldje, Mišković pedig jelképes büntetést kapott, körülbelül annyit, amennyit a vizsgálati fogságban töltött, nehogy kártérítést követeljen az államtól. Továbbra is a legmódosabb üzletemberek egyike, aki a sajtóban nagylelkűen bejelentette, ha tőle függött volna, akkor az elmúlt harminc évben egészen más összetételű kormányokat választott volna a nép.

Miškovićről azért érdemes szólni, mert időközben ő lett a korrupció- és maffiózóellenes harc paradigmája. Az elmúlt tíz évben többször is történetek látványos letartóztatások, ilyenkor az államelnök diadalmasan beje-

lentette, hogy a rendőrség végzi a dolgát, én pedig nem győztem bámulni a rohamrendőség akcióit, félelemkeltő egyenruháit, és arra gondoltam, hol vannak azok a régi idők, amikor a szocialista rendőrség a szokásos uniformisában tartóztatta le a bűnözőket. Az is eszembe jutott, hogy Milošević rendőrsége lerongyolódott egyenruhában kutakodott a bűnözők után. Kutakodott, de nem talált rájuk. Az új rendszerben a szerb rendőrség ugyanolyan modern egyenruhát visel, mint az EU-tagországok rendőrsége, de látványos akciójuk rendszerint kudarccal végződik. Legfeljebb néhány kis hal kerül a horogra. Az egyenruhák terén azonban mégis haladunk.

Az akciók során igazi posztoszocialista spektakulum tárul fel a szemem előtt, majdnem olyan, mint a hollywoodi bűnügyi filmekben. Igaz, a folytatás már cseppet sem látványos, szép csendben elülnek a botrányok, bizonyítékok hiányában felmentik a vádlottakat, vagy pedig olyan jelképes büntetést szabnak rájuk, amit nem illik emlegetni, nehogy sérüljön a látványpolitika.

Ezúttal azonban több részlet került napvilágra. Mint kiderült, a futballhuligánok (ez a becenevük) nemcsak drogcsempészettel foglalkoztak, hanem zsaroltak, gyilkoltak, a kormánypárti bulvársajtó szerint szadista módon és sokszor öncélúan. Az egyik áldozatnak először levágták a fülét, aztán a karját s végül a fejét. Mindezek után arra gondolok, hogy jó lesz ügyelni, lehorgasztott fővel kell járni-kelni a város utcáin, nehogy véletlenül kihívjam magam ellen valamelyik focihuligán haragját. A gondomat csak növeli, hogy kiderült, a focihuligánoknak jó kapcsolatuk volt a felsőbb körökkel, úgyhogy kezdem érteni, éveken át miért tevékenykedtek szabadon. De az abszurdum végső határát leginkább egy másik hír jelzi. A szomszédságomban levő rendőrségi épületben illegális telefonbeszélgetés-lehallgató készülék működött! A főnököt menesztették, megfosztották rangjától, elvették tőle a titkosrendőrségi jelvényt. Illegális lehallgatás folyik a rendőrségen. Ilyesmit Jonesco sem tudna kitalálni.

Úgy látszik, az élet manapság fordulatosabb, mint az irodalom. Ezt bizonyítja Michael Martens *A világok lángnyelveiben* című, Ivo Andrićról szóló életrajzi könyve. Aki ismeri Andrić regényeit, kénytelen rádöbbedni arra, hogy a Nobel-díjas írónak nem volt nyugodt és harmonikus élete, bár az író rendkívül nagy erőfeszítéseket tett, hogy ezt a látszatot keltse, de közben kiderült, hogy hajmeresztő ellentmondásokkal viaskodott. A horvát családból származó boszniai szerb író hithű katolikus anyja Szarajevóban élt, de ismeretlen okok miatt Travnikban szülte meg az apa nélkül felnevelkedő gyermekét. A szegény családból származó gyerekről egy időre egy gazdag višegrad-i család gondoskodott. Szerencséje volt, később a királyi Jugoszlávia külügyminisztériumában is akadt jó szándékú pártfogója.

Andrić gyűlölte az Osztrák–Magyar Monarchiát, csatlakozott a *Mlada Bosna* nevű szervezethez, amelynek soraiból került ki Ferenc Ferdinánd gyilkosa, Gavrilo Princip. Élete végéig kitartott amellett, hogy Gavrilo Princip jogosan sütötte el a fegyverét.

A boszniai világról írt, amelyből azonban menekült, mert a gyűlölet világának nevezte. Szarajevóból a horvát közösség ösztöndíjával Zágrábba került, ott folytatta tanulmányait, de a horvát fővárossal sehogyan sem volt megbékélve. Nyilván kínozza a Monarchia hangulata. Ezért Belgrádba menekült, ahol a kül-

ügyminisztériumban kapott állást. Európa számos városában (Graz, Trieszt, Róma, Madrid, Párizs) a királyi Jugoszlávia konzulátusain dolgozott, de sehol sem érezte jó magát, szüntelenül az áthelyezését kérelmezte. Egyedül krakkói egyetemi éveivel volt elégedett, és a lengyelek iránti rokonszenvét élete végéig őrizte. Aztán a II. világháború előtt Berlinben volt nagykövet, ebben a minőségében még Hitler születésnapjának megünneplésére is meghívták. Megbarátkozott a fasizmus nagy jogtudósával, Carl Schmitt-tel, aki Bibliát ajándékozott neki. Ezekről a napokról alig-alig írt. Közbejött azonban, hogy a jugoszláv kormány engedett Hitler nyomásának, Pál herceget Hitler utasítására nagy pompával fogadták Berlinben, és ezeken az ünnepeken természetesen Andrić is részt vett. A szerbiai katonaság tisztjei azonban nem békéltek meg a Hitlerrel való szövetséggel, és az 1941. március 27-i tüntetések után megbukott a kormány, az új pedig felbontotta a Hitlerrel kötött szerződést. Naplójegyzeteiben Andrić ezt az eseményt nemzete korlátoltságával magyarázta.

Rövid időn belül azonban az új kormány is arra a következtetésre jutott, hogy a szerződés kedvező Jugoszláviára nézve, hiszen afféle balkáni Svájc lett volna belőle, Szerbiának nem kellett volna belépni a háborúba, csak azt kellett volna vállalnia, hogy a területén átengedi a Görögországot megtámadó német hadsereget, amiért cserébe a szerződés kilátásba helyezte, hogy Hitler átengedi neki Szalonikit, a nagy görög kikötővárost.

A kormány Andrićot küldte vissza Berlinbe, hogy valamiképpen kiengesztelje Hitlert, de a náci politikusok nem voltak halandók fogadni a visszatérő nagykövetet, Hitler nem alkudott, lerohanta Jugoszláviát, Andrić egy ideig házi őrizetben maradt, majd nagy nehezen visszatért Belgrádba.

1944–1945-ben írta legjelentősebb regényeit, de a német megszállás alatt egyetlenegy sort sem közölt. Az író erősebb volt a diplomatánál. Ennek ellenére tarthatott attól, hogy a kommunista hatalomátvétel után bántódása esik, hiszen fiatalon az erősen antikommunista jugoszláv kormány minisztere a kommunizmust a fasizmussal egyenlítette ki. Ez már csak azért sem volt lehetetlen, mert a megtorlások idején még a kifejezetten baloldali és antifasiszta Miroslav Krleža élete is veszélybe került, Milovan Đilas és a későbbi első kommunista disszidens követelte a megbüntetését, mivel a háború előtt vitába keveredett a Jugoszláv Kommunista Párt néhány vezetőjével. Tito marsall mentette meg, azonban Krleža életrajzírói szerint az író egy ideig, ha nem is fekete-, de szürke listára került.

Ivo Andrićot azonban nem kellett mentetgetni, csodálatos módon Ivo elvtárs lett belőle. Đilas emlékirataiban arról ír, hogy az új hatalom már azt a döntést hozta, hogy Andrićot ne büntessék, ellenkezőleg meg kell nyerni a szocializmus ügyének. Sikerrel jártak! Andrić betagosodott a Kommunista Szövetségbe, járta a gyárat, agitált, buzdított a szocializmus építésére, sőt még pilóta-egyenruhát is öltött magára, hogy népszerűsítse Tito légierejét, dicsérte a Szovjetuniót, írt néhány szocreál elbeszélést, amelyet később nem engedélyezett újra közölni. Gondoskodtak róla, Tito marsall személyesen küldött neki nagy hiánycikknek számító cigarettát. Patriótának számított, aki a náci megszállás idején egyetlenegy sort sem volt hajlandó közreadni. Fiókban őrzött nagy regényeit a szocializmus korában adta ki a kezéből.

Egy ponton tehát pontosan ismerte a határt és a mértéket.

Élete pedig úgy alakult, hogy a Nobel-díjas író Tito marsallt Nobel-békedíjra javasolta.

Abban mindenki egyetértett, hogy soha senkinek nem ártott, de nem is segített. Nobel-díjasként a nemzetközi felkérések ellenére se írta alá az üldözött jugoszláviai írók védelmében írt petíciókat. Ma már ebben nincs semmi meglepő, össze sem lehet számolni azokat az írókat, akik az autokrácia idején egy szó sem szólnak író társuk elhallgattatása ellen. Martens életrajza végül is egy 20. századi történetet tár fel, amikor a visszahúzódó, mértéktartó, bölcs Ivo Andrić rendkívül ellentmondásos drámai életének eddig kevésbé ismert vagy diszkréten elhallgatott részleteire világít rá. A patrióta sajtó fel is háborodott miatta.

Ilyesmit még a regényekben is nehéz elképzelni. A 20. század gyermeke remekműveket hagyott maga után, és nem nehéz feltételezni, hogy kalandos élete is szerepet játszott ebben. Egy biztos, volt egy álma: Jugoszlávia. Martens szerint az álma olyan meghatározó volt, hogy a horvátból szerbbé vált író nem foglalkoztatta, demokratikus-e az ország, vagy nem, a kommunisták vagy az antikommunisták vannak-e hatalmon, az a fontos, hogy Jugoszlávia fennmaradjon. Ehhez ragaszkodott egy életen át. Jugoszlávia szétesett, de Andrić művei emlékeztetnek rá.

Tudom, hogy vele kapcsolatban a legtöbben a *Híd a Drinánt* vagy a *Travniki krónikát* emlegetik, a kritikusoknak és az irodalomtörténészeknek bizonyára igazuk van, de hozzám mégis legközelebb az *Omér pasa* című posztumusz regénye áll. Az avantgárdot elutasító, a modern irodalmi áramlatoktól magát távol tartó, boszniai élményektől rogyadozó író a század egyik legmodernebb regényét írta meg az identitás zűrzavaráról és tragédiájáról.

81

Hargitai Miklós

Nem szól a rádió

Egyedül vezetek a sötét, kihalt sztrádán. Családi ügyben járok – egyébként hónapok óta ki sem dugjuk az orrunkat a házból, de most menni kell. Mindegy, az autó megnyugtatóan duruzsol alattam, a műszerfal felől a szellőzőrostélyokon át enyhe levegő érkezik; ha nem is meleg, de hatékonyan ellensúlyozza a kinti mínuszokat. A tél utolsó napja van – vagy az utolsó előtti, kinek hogy –, és az első nap, amikor nem szól a rádió. Szól persze, de nem az szól benne, aminek szólnia kellene.

Ha autóval megyek valahova (ami ritkaság, inkább a kényszer visz rá, mint a mehetnék, az alapértelmezett közlekedési eszköz a járvány kezdete óta a kerékpár), szinte automatikusan bekapcsolom a rádiót. Leginkább a hírek végett, de az utóbbi hónapokban, hogy a tiltottá váló gyümölcsöt ízlelgetve a kitöltő műsorokra is rákaptam, azt vettem észre, hogy sokkal több az értékes adás, mint ahogyan az emlékeimben élt. Nemrég Kishantosról meg az örökbe-

fogadásról hallottam egy olyan kétszer félórás parádés összeállítást – a szomorú kishantosi földablástörténet régi krónikásaként és kétszeres örökbefogadó szülőként is szinte csupa újat –, hogy alig győztem utána elküldözgetni az ismerősöknek (szerencsére fent vannak a linkek az interneten), de ha rajtam múlna, a lakást eladni/venni szándékozókot kiokosító betelefonálás ingatlan-tanácsadást is jelölném valami nívódíjra.

Az autóban, amit már régóta családi logisztikai problémák megoldására használunk, be vannak programozva az adók. Ez most már jobbára múlt idő, de az 1-es programhelyen a Civil szólt valamikor, a 2-es pedig a Klubrádióé volt. A 3-as a Petőfi – még akkor került oda, amikor rendes magyar zene szólt rajta; mielőtt megszállták. A 4-es a Tilos, ott, ahol bejön. Az 5-ösnek a nevét nem jegyeztem meg, valami konzervzene, szóra sem érdemes. A 6-os már megszűnt, ott most nem szól semmi, utoljára talán a Lánchíd volt. A 7-es a Jazzy, a 8-as most éppen a Manna, a 9-es pedig a Rock FM volt hajdan, most némi gondolkodás után Mészáros Lőrinc valamelyik jóhír-adója jelentkezik be rajta arra a pár másodpercre, amíg el nem kapcsolok.

Egyszóval haladok a sztrádán a sötétben Budapest felé, az út száraz, forgalom szinte semmi, a navigáció fölösleges, nyúlok hát a rádió gombjai felé. Csinálom, ahogy szoktam. Előbb a Civil – nagy barátja voltam, amíg élt –, aztán szinte automatikusan a Klub. Kapcsolom – semmi. Martonvásárnál még mindig semmi. Az érdi emelkedő tetején ugyanúgy. Mi az ördög? Máskor tiszta időben Székesfehérvárig elhallatszik, most meg... Ó, anyám! Hát persze: hétfő van – vége van. Zúg, sistereg, mintha egy elpusztult (vagy inkább elpusztított) várossal próbálnék kapcsolatot teremteni a távoból. Pedig fél hét van, már mondják a híreket. Mondják is: a Mannán a kínai vakcinát dicsérik, a Petőfin az oroszot, be is fejezem gyorsan a hírhallgatást (aki a sajtóban dolgozik, és egész nap követi az MTI hírfolyamát, estére már betéve tudja, mit gondol aznap a világról Orbán Viktor, és mit kellene gondolnia szerinte mindenki másnak is, fölösleges rádiót kapcsolni hozzá). A továbbiakban tehát a saját csöndembe merülve utazom, azon gondolkodván, honnan is ez a saját generációmban már-már korszerűtlen rádiózási hajlam.

Egy Sokol rádióra emlékszem. Nem a kicsire – volt olyan is, patentos, kemény bőrkabátban –, hanem a nagyra. A nevét valami ragadozó madárról kapta, talán vércséről, vagy sólyomról, ami szép dolog ahhoz képest, hogy kaphatta volna egy kitalált szovjet hősről vagy egy valóságos munkaverseny-győztesről is. Állandó helye volt a konyhaszekrényen, de azért kihordtuk a kertbe is, ha ott volt dolgunk, vastag deszkalapra állítva, hogy távol tartsuk tőle a port meg a csúszómászó állatokat (volt ott minden: házias és meztelen csiga, lótetű, hernyó, földigiliszta). Apám volt az igazi, fekete öves rádióhallgató, én sok-sok éven át csak azt hallgattam, ami neki szólt. Hogy is? Süt a nap, fülünk a rádión: *Mindennapi irodalmunk*, Varga Lajos Márton protestáns prédikátorokat idéző hangja száll a sarjadó hagymák és káposzták fölött; én kilencéves lehetek, vagy talán tíz (és meg sem fordul a fejemben még, hogy tizenöt év múlva, jó tíz esztendőn keresztül úgy fogom Varga Lajos Márton keze alá adogatni a kisebb-nagyobb írásaimat, mint most apámnak az ültetőfát meg a metszőollót). Mester Ákos, Bölcs István, Szénási Sándor. Kulcsár István. Lő-

rincze Lajos, Grétsy László. Verebes (nem a Mágus). A hírek. A sporthírek (mindenekelőtt). Az *Öt kontinens hét napja. A 168 óra*. Az ország, a világ. És persze Göczey Zsuzsa, és az ő éjszakai, nagyrészt még mai is kazettán őrzött – magnó már nincs hozzá – zeneválogatásai.

A rádióból tanultam meg a sorok között olvasni, sokkal hamarabb, mint hogy rendszeres újságolvasó lettem volna. A rendszerváltást is ahhoz a pillanathoz kötöm, amikor Verebes István bement – ha jól emlékszem, Grósz Károlynak címezve –, hogy akinek nem teszik a kabaré, akárha pártfőtitkár is az illető, nyugodtan el- vagy kikapcsolhat. Egymásra mosolyogtunk akkor apámmal, és anélkül, hogy kimondtuk volna, mindketten tudtuk, hogy vége van (nem Verebesnek, ő megvan azóta is). Ha onnan nézzük, a Rádióba kellett volna mennem dolgozni – máshonnan nézve viszont a *Népszabadságnak* remek környezetvédelmi rovata volt, betagozódva a talán még annál is remekebb „társadalompolitika és kultúra” rovatba, amit Vörös T. Károly és a már emlegetett Varga Lajos Márton vezetett. (Odahaza egészen addig nem is igazán hitték talán, hogy ott dolgozom, amíg egyszer meg nem hallották a telefonban az utóbbinak a rádióból ismerős hangját, afelől érdeklődve, hogy úton vagyok-e már a szerkesztőségbe – ez bizony még a mobiltelefon előtti időkben lehetett, nem sokkal azután, hogy az Első Pesti Telefontársaság részvényét megvásárolva, alig egy évtizednyi várakozás után telefontulajdonosok lettünk.)

Most azonban nem az én emlékeim a fontosak – azok is, persze, mert így, jócskán benne járva a második féldőben, az ember már minden képet a saját emlékmozaikjaiból próbál összerakosgatni –, hanem a Klubrádió: az utolsó (ha nem is a hatósugarában, de a jelentőségében) országos adó, amire még érdemes volt a hírek élvezetének szándékával odakapcsolni. Mert élvezet az a hírfogyasztó embernek, ha van, és keserűség, hogyha nincs. Hogy mennyire, és hogy mekkora úr maradt utána, azt éppen azon a bizonyos február 15-i hétfőn értettem meg; nem is abból, hogy mennyire hiányzott, hanem inkább abból, hogy amikor tényleg kapartam már magam az unalomtól, valahol Törökbálint táján bejött a Tilos (ami nem Klubrádió, nagyon nem, de azért mégis), és tényleg olyan volt a Petőfi meg a Manna úgynevezett hírei után, mint hosszú fuldoklást követően végre fellélegezni. (És ha már itt tartunk: az a műsor a Tiloson, amelyben két hozzáértő elmagyarázta, mi a különbség a rehabilitáció vonatkozásában aközött, hogy egy mozgássérültnek egyházi vonalon elmagyarázzák, mekkora ajándék neki és másoknak ez az állapot, meg aközött, hogy megtanítják rá, hogyan fog újra randevúzni, dolgozni, tanulni, élni – hát az is bőven megérne egy misét; többet is.) Nekem akkor esett le igazán, hogy mi az, amit érzek az elindulás óta: mintha egy sűrű szövésű, nem igazán tiszta kendő szorulna az arcomra, és mi az, ami hiányzik: a levegő.

Visszafelé, amikor az a fontos-fontos ügy már megnyugtatóan elintéződött, és én – persze csak a szabályok keretei között – versenyt futottam az idővel meg a kijárási tilalommal, átlagosan úgy ötpercenként nyomtam meg a kettős gombot az autórádióon, ám ott már csak a Klubrádió hamvainak halk sercegését közvetítették. Nekem, aki alól hasonlóképpen, hasonló módszerekkel húzták ki a *Népszabadságot* (ott nem volt frekvencia, amit elvehettek volna, elvették hát az egész újságot; még csak az évi 30 milliárdért működő médiaha-

tóság sem kellett hozzá: megtette az osztrák stróman rongyos kétmilliárdért), ismerős az a hang. Tudom, hogy mi volt előtte, és azt is, hogy mi következik utána. Sőt azt is, hogy az út, amin haladunk, hova vezet. Egyszer régen, Rákócshabán a kiskertben, ahol egyfolytában szólt a rádió, már végigmentem rajta. Amikor elindultam, még szovjet katonai helikopterek röpködtek felettünk – közel volt Mátyásföld nagyon –, ez úgy ’78–79 táján lehetett, örökkévalónak tűnt minden, aztán ’89-re vége lett. Most nagyjából ugyanannyi ideje megyünk visszafelé, de sokkal messzebbre jutottunk: a rádiót például már nem is érdemes bekapcsolni.

Dalos György

Jövőkép

Berlin, 2021. február 9.

Propagandavilágban élünk, minden történetnek annyi verziója van, amennyit hozzáértő technikusok legyártanak belőle. Az igazság utáni nosztalgiánk mellett már azt is sikernek kell elkönyvelnünk, ha a tényeket ki tudjuk emelni az egymással versengő látszatok közül. A Navalnij versus Putyin összecsapásban leginkább az érhető tetten, hogy a hatalom a jogi normákra ügyet sem vetve bírósági tárgyalást fabrikál egy rendőrkapitányság épületében, valamint látványos és aránytalan brutalitással veri le a hét végi tüntetéseket. Ugyanakkor annyi engedményt tesz a jognak, hogy egyelőre eltűri a sajtó jelenlétét. Ebből a kettősségből groteszk jelenetek adódnak, például amikor a riporter kamerával a kezében kérdez valamit egy tüntetőtől, de mire az alany választ adna, máris két markos, álarcos biztonsági ember ragadja meg, és vonszolja a közelben álló rabomobilhoz. Figyelemre méltó továbbá, hogy a durva bánásmód és a tömeges őrizetbe vétel ellenére a tiltakozók békésen, nyugodtan kerülgetik a karhatalmat. Valahol a Három pályaudvar terén a független Dozsgy (= Eső) TV tudósítója meg is kérdezi egy fiatal tiltakozótól, hogyhogya nem fél. „Én nem ezektől félek – feleli a kérdezett, lesújtó pillantást vetve a rohamosztagosokra –, én a jövőtől félek.” Egy másik pedig arra a kérdésre, hogy miért tüntet, azt válaszolja: azért, hogy ami most van, megváltozzék. „No és ha még rosszabb lesz?” – kérdez vissza a riporter. „Tőlem rosszabb is lehet – feleli a fiú –, csak így ne maradjon.” Hát ez nem propaganda.

Ezzel a fiúval összehasonlítva nekem viszonylag derűlátó a jövőképem, igaz, eléggé rövid távú. Őszre A.-val Jeruzsálemben rendeltünk a különös konjunktúra folytán olcsó repülőjegyet, s bár az egyik társaság lemondta a járatot, a másikra díjtalanul át lehetett bukkolni. S minthogy legutóbb (*Mozgó Világ*, 2021 január) említett könyvem az oroszországi németekről hamarosan megjelenik Novoszibirszkben, számítok rá, hogy még a következő téli nagy hidegek előtt könyvpremierre hívnak Szibériába. Valamivel ingatagabbnak látszik áprilisra tervezett hazai utam, mert ahhoz védőoltásra lenne szükség, és jelen pillana-

tig sem nyugati, sem keleti oltóanyag nem bukkant fel láthatárunkon. Igaz, házi orvosom (itt élő magyar) azzal kecsegtet, hogy „tavasz táján” a rendelők megkapják a különleges hűtőtárolókat bennük a vakcinával, és akkor tüstént értesít. Ez a „tavasz táján” költői megfogalmazás, olyan, mint a lipcsei „tavasz könyvvásár”, amelyet az idén előbb márciusról májusra halasztottak, majd végleg lemondták. Mégis bízom benne, hogy legkésőbb kora nyárra zsebünkben az Impfpass-szal, oltási útlevelemmel mehetünk, amerre a szemünk lát, s én ismét áldozhatok egyik legrégebbi káros szenvedélyemnek, a határátlépésnek.

Angela Merkel és Sebastian Kurz egyszerre fedezte fel, hogy hol lehetne lazítani a lockdownon, amely egyelőre nem csökkentette döntően a járványveszélyt, de annál inkább növelte a korlátozások okozta társadalmi feszültséget. Berlinben és Bécsben újranyithatnak a fodrászüzletek. Mindenképpen örömhír ez, a rendszerváltás előtt „közérzetjavító intézkedésnek” nevezték volna, gondolom, nemcsak a szakma, hanem a felek szempontjából is előnyös, s utóbbiak kapcsán önző módon elsősorban magamra gondolok. Legutóbb tavaly nyáron jártam fodrásznál, s miközben szakállamat és bajuszomat úgy-ahogy megnyirbálom, s arcomról a szórt borotvával eltávolítom, hajzatom a természetes növekedés útjára lépett. Tükörbe pillantva leginkább a gyarapodás egyenetlensége tűnik fel: elől minden változatlan, fülem mögött viszont már már Liszt Ferenc-i sűrűségben hullik nyakamba a haj. Ráadásul a növekmény rövid samponos kezelés után nem simul hullámosan a koponyámra, hanem fésülhetetlenül szálkásan lebeg felette. Némi túlzással azt állíthatnám, hogy alig ismerek magamra.

No mármost én csak egy vagyok a sok közül, mi több, még irigyelhetnek is azok, akik éveken át ezerféle módon hajnövesztő csodaszereket használnak a kopaszodás ellen. Ámde mihez kezdjenek azok az embertársaim – férfiak, nők –, akiknek külső megjelenéséhez vagy önképéhez nélkülözhetetlenül hozzátartozik a rendszeresen és szakszerűen ápolt haj? Ők biztosan fellélegeznek a két kancellár egybecsengő döntése hallatán. Megkönnyebbülésük azonban sajnos egy pillanatra szól, mert az enyhítést a két országban „szigorú feltételekkel” bátyázzák körül. Ausztriában kizárólag 48 óránál nem régebbi víruseszt birtokában lehet beleülni a fodrászszékbe, Németországban pedig „higiéniai regulákat” várnak el. Csak hát mi volt eddig a két főszabály? A másfél méternyi távolságtartás és az orrot-szájat befedő maszkviselet. Az előbbi teljesen kizárja a frizura kezelését, szakáll-, bajuszgigazításról nem is szólva.

A várható liberalizálás oka az, hogy a korábbi tilalom kifejezetten a helyszínekre, a szalonokra vonatkozott. Nyitva maradt az a lehetőség, hogy bárki interneten vagy telefonon lakására rendelje a fodrászt, ahogyan ebédet, italokat is hozhat az elvitelre dolgozó éttermekből. S mivel a tavalyi két lockdown következtében Németországban kétszázezer fodrász maradt munka nélkül, sokan boldogan tettek eleget az efféle felkéréseknek. A hatóság olykor közbelépett: Észak-Rajna–Vesztfáliában ezer euró pénzbüntetést szabtak ki egy törvénytelen hajvágásért. S minthogy Luxemburgban mindvégig nyitva tartottak a szalonok, a közeli belga, holland és német városokból kiindulón valósággal felvirágzott a fodrászati turizmus. Most a hatóságok belátják, hogy járványügyileg még mindig jobb egy ellenőrizhető műhely, mint tucatnyi ellenőriz-

hetetlen magánlakás. Valamint azt is, hogy ebben a kényes helyzetben nem tanácsos az egyre ingerlékenyebb társadalommal hajba kapni.

Rádai Eszter idézte a Facebookon az alábbi szöveget a *Magyar Nemzet* valamelyik friss számából, megtakarítva ezzel számomra e sajtótermék behatóbb tanulmányozását: „Ha utunk arra vezet, tisztelettel emeljük meg a kalapunkat a normális társadalmi berendezkedést még valamelyest őrző, a liberalizmusnak (...) ellenálló Oroszország nagykövetségének épülete előtt, az amerikai követség és az amerikai zászló láttán pedig ökolbe szorul a kezünk és szitkokat szűrünk a fogaink között.” Csípőből csak ekként tudtam reagálni: „Azért szabnak egy szigorú feltételt: ha utunk arra vezet. Ha nem vezet arra, akkor Oroszország nagy támogatástól esik el, az USA viszont fellélegezhet.” Mégis, úgy gondoltam, érdemes lenne belenézni a szövegkörnyezetbe. S valóban, a cikkíró gondolatmenete tágabb. Elmondja, többes szám első személyben, hogyan és miért „gyűlöltük” annak idején a kommunizmust s benne a Szovjetuniót. „Ugyanakkor rajongtunk Amerikáért” – folytatja. – [...] És igaz, hogy nehezteltünk is Amerikára 1956 miatt, ha Budapesten jártunk, mindig vágyakozással vegyes tisztelettel tekintettünk a nagykövetség Szabadság téri épületére és az ott lobogó amerikai zászlóra. Ha pedig utunk a Bajza utca és az Andrassy út sarka, a szovjet követség felé vitt, a kezünk ökolbe szorult, és magunkban szitkokat szórtunk az épületre és annak gazdáira.”

Az egész gondolatmenetből számomra az a legérdekesebb, miszerint „nehezteltünk Amerikára 1956 miatt”. Ez a neheztelés tagadhatatlanul része a legújabb kori magyar történelemnek. Kamaszgyerekként megéltem, hogyan reménykedtek egyszerű emberek még 1956 november végén is „az amerikaiakban”, értsd az ENSZ-csapatokban, amelyek majd megszabadítják Magyarországot a szovjet jelenléttől. Józanul gondolkodó ember persze már akkor sem hihette, hogy az Egyesült Államok a Szovjetunióval nukleáris konfliktust kockáztatna Magyarországért. A néplélek azonban másként működött: még a nemzethalál vízióját is a „népek hazája, nagyvilág” nyakába varrta. Még a csodálatos, zseniális Petőfi is hitt az áruulás-teóriában: „Magára hagyták, egy magára. / A gyáva népek a magyart...” Mintha valaki is köteles lett volna kezeséget vállalni egy kis kelet-közép-európai ország állami függetlenségéért.

Könnyű volna azt mondani, hogy ez a nemzeti romantika napjainkban a jobboldal sajátja. Valójában az utóbbi esztendőik gyalázatos „kulturharca” közepette gyakran elhangzik a hazai liberális vád is „a” Nyugat, „az” EU ellen, hogy miért nem lépnek erélyesebben a CEU, a Színház- és Filmművészeti Egyetem, legutóbb pedig a Klubrádió ügyében. Miért nem zárja ki végre az Európai Néppárt a Fideszt soraiból. És bár tény, hogy Brüsszel vagy Berlin még arra sem hajlandó, amit bőven megtehetne, legalább két okuk van rá, hogy csak ímmel-ámmal reflektáljanak a magyar demokrácia kínszenvedésére. Az egyik az, hogy kisebb gondjuk is nagyobb ennél. Orbán legfeljebb fejfájást okozhat, Putyin migrént. A másik ok az lehet, hogy maga a magyar társadalom is habozva avatkozik saját belügyeibe, és szemben a tiltakozó moszkvai fiatalemberrel nem eléggé fél a jövőtől.